

Oroszi Antal

Katonaként is magyar

Gondolatok Ács Tibor legújabb könyvéről

Ács Tibor: *Katonaként is magyar. Széchenyi István katonáélete és hadügyi reformeszméi* című, legújabb könyve az elmúlt év közepén jelent meg a Zrínyi Kiadó gondozásában. A szerző e munkáját Széchenyi István gróf önkéntes katonai szolgálatba lépésének 200. évfordulója tiszteletére ajánlotta. Előző monográfiája *Széchenyi katonáévei* címen Széchenyi születésének 200. évfordulója alkalmából jelent meg ugyancsak a Zrínyi Kiadó gondozásában. Az új könyv bővített formában igen gazdag jegyzetapparátussal és bőséges idézetekkel, szinte napról-napra követi, mintegy tíz fejezetten át a katonáskodó ifjú gróf tevékenységét és elmélkedéseit a csatatereken szerzett tapasztalatairól, elgondolásairól. Figyelemreméltó a családi háttér mellett az ifjú Széchenyi katonává válásának, illetve a megpróbáltatások vállalásának bemutatása. A családi hagyományoknak megfelelően a tizenhét és fél éves ifjú gróf önkéntes katonai szolgálatát a magyar nemesi felkelés főszállásmesteri törzsében (a későbbi vezérkarban) 1809. április 16-án kezdte meg. Katonaideje 17 évig, 1826. április 15-ig tartott. Kezdeti életcélja: „*Híres katona akarok lenni!*” Erre jó ideig volt is reménye, mert ez időben a Habsburg-Birodalom háborúk sorozatát viselte a napóleoni Franciaországgal szemben, s e harcokból Magyarország is kivette részét.

A könyv előszavában Ács Tibor tömören bemutatja a teljes katonai pályát: „A fiatal Széchenyi a ragyogó karrierbe vetett hitét csak fokozta tisztí pályafutása első időszakának alakulása, 1809 áprilisától 1815 decemberéig. A magyar nemesi felkelés főszállásmesteri törzsében főhadnagyként a 7. huszárezredben és az 1. ulánuszredben szakaszpáncsnokként, Schwarzenberg tábornagy főhadiszállásán parancsörtisztként, az 5. huszárezredben első lovasszázados századparancsnokként szolgált. Részt vett az 1809., 1813., 1814. és 1815. évi hadjáratokban. Személyes bátorságával, határozottságával, parancsnoki képességeivel és kezdeményezéseivel, futárküldetéseivel és haditetteivel kitért a győri, a drezdai, a nollendorfi, a wachau, a lipcsei „népek csatájában”, a köseni, az arcisi, a tolintinoi, a maceratai és más harcokban. Többször megsebesült. Katonai érdemeiért több magas kitüntetést kapott. A várt reményei a katonai pályán azonban nem váltak valóra, mert politikai kijelentései és magyarságának hangoztatása miatt egymás után érték a mellőzések.

Tiszti szolgálatának utolsó évtizede az 5. és 4. huszárezredben a nagy várakozások és nagy kudarcok időszaka. A meglelt férfikorba lépett Széchenyi István gróf első lovasszázados, a 4. huszárezred 1. őrnagyi osztálya 1. századparancsnoka ebben az időben az őrnagyi előléptetés után áhítózott, melyet azonban nem kapott meg, noha több alkalommal személyesen is kérte I. Ferenc császártól. Hiába hajtotta végre hőstetteit a csatatereken, hiába lett a hadsereg egyik kitüntetésekkel legszebben dekorált tisztje, örök bánatára még a megérdemelt Mária Terézia-rend lovagkeresztjét sem nyerte el, őrnaggyá sem léptették elő. Hiába vált a hadsereg egyik legképzettebb tisztjévé, hiába fejtette ki magas körökben tudományos igénnyel a birodalmi hadügy célszerű reformjának szükségességét, erőfeszítései meddőnek bizonyultak. Katonai karrierje, életútjának egyik fontos és 17 esztendeig tartó időszaka – rendfokozatáról való lemondással és a hadseregből való kilépéssel – lényegében kudarccal záródott. Ugyanakkor – hangsúlyozza a könyv szerzője – „Széchenyi jellemének nagyságát bizonyítja, hogy ebből a nagy kudarcból kiemelkedve, a katonai életben szerzett ismeretei, tapasztalatai és felismerései nem kis erőt adtak történelmi szerepének vállalásához, így lett már kortársai, majd a nemzeti emlékezetben „a legnagyobb magyar”.

A könyv olvasása sok érdekes és izgalmas eseménnyel gazdagítja ismereteinket az ifjú gróf ténykedéseiről. Széchenyi főhadnagy, mint a győri sáncépítők felügyelője dicséretesen kiveszi a részét az erődítési munkálatokból, majd 1809. június 14-én érzelmi először Győrnél a csata ízét. S hamarosan veszélyhelyzetbe kerül, miután harci feladatot kap hadtestparancsnokától. A franciák által körülzárt Győrből jelentést kell eljuttatnia Komáromba, József nádor főparancsnokhoz. Széchenyi az éjszaka leple alatt egy kis csónakban levezett a Rábán a Mosoni-Dunára. A sötétben evező tisztet a francia őrszemek észrevették és puskatüzet zúdítottak rá. Az egyik lövedék átütötte a csónakot, a rést csak nehezen sikerült Széchenyinek betömnie. Ennek ellenére kijutott a Nagy-Dunára s elérte Komáromot, ahol átadta a kitörés tervét a főparancsnoknak, aki a bátor hőstettéről naplójában is megemlékezett, majd augusztus 25-én Tatán a „legmagasabb megelégedését” fejezte ki. Ettől kezdve Széchenyi főhadnagy, mint a nemesi felkelés vezérkarának Benjaminja, napi kapcsolatba került József náddal és törzsével, János főherceg lovassági tábornok magas rangú törzs- és főtisztjeivel.

A nemesi felkelés vezérkarában eltöltött rövid idő alatt Széchenyi átélte a katonai élet minden nehézségét, az életveszély idegőrlő megpróbáltatásait, teljesítette a vezérkari szolgálat kötelmeit, megismerte a háború borzalmaival. Az átélt élmények és események nagy hatással voltak személyiségének fejlődésére és gondolkodásának alakulására. A vezérkari munka mellett hasznos tapasztalatokra tett szert a műszaki, a gyalogos, lovas és tüzér fegyvernemi ismeretekben is. Kialakult benne a parancsnoki és szervezői készség, megszilárdult a tiszti hivatás iránti elkötelezettsége. Mindezek alapján kezdhette meg új lovastiszti szolgálatát létszámfelettiként 1810. január 1-jén a morvaországi Magyarbrootban az 1798-ban alakult 7. huszárezredben, melynek tulajdonosa 1801 óta Johann Lichtenstein herceg, tábornagy volt.

Kemény kiképzés, gyakorlatok és szemlék után a következő évben, hogy tényleges állományba kerülhessen, az 1. ulánuszred tiszt egyenruháját öltötte magára. Az ezred a szervezés alatt álló csehországi hadsereg kötelékébe tartozott. A hadsereg főparancsnoka az 1811. május 8-án kinevezett és Széchenyit jól ismerő herceg Karl Schwarzenberg tábornagy lett. Így nem véletlen, hogy május 15-ével Széchenyi

főhadnagyot, mint parancsőrtsztet két lóval vezényelték a tábornagyhoz a Prága melletti liebeni főhadiszállásra. Itt állandóan együtt volt a hadsereg főparancsnokokkal, gróf Joseph Radetzky altábornagy, vezérkari főnökkel, a négy főhadsegéddel, a négy szárnysegéddel, valamint két parancsőr társával. A főhadiszállás közel száz tisztjén kívül kapcsolatba került a 16. hadosztály parancsnokaival, számos dandár- és ezredparancsnokkal, valamint a szövetséges erők (oroszl, porosz, svéd, angol és más nemzetek) tábornokaival, törzs- és főtisztjeivel. Sőt, Schwarzenberg herceg oldalán szinte egy csapásra megismerte a franciák elleni szövetséges rendszer uralkodóit is: Sándor orosz cárt, Ferenc osztrák császárt, Frigyes Vilmos porosz királyt, s a franciák elleni harcok jeles hadvezéreit: Blücher porosz lovassági tábornokot, Bernadotte svéd trónörököszt, a svéd csapatok parancsnokát, s a különböző csaták harcait irányító tábornokokat.

Az 1813-as év a nagy csaták éve volt: augusztus 26–27-én Drezdánál, október 16–19. között Lipcsénél lezajlott a „népek csatája”, amelyben a szövetségesek egyesült serege mintegy 330 ezer katonája döntő csapást mért Napóleon császár 160 ezer fős hadseregére. A harcokban, majd a következő 1815-ös évben Széchenyi is futártisztként működött, nem kis veszélyek közepette. A könyv szerzője részletesen ismerteti és ábrázolja ezen veszélyes futárutak eseményeit. Ugyancsak nagy figyelmet fordít Széchenyinek a különböző harcokban szerzett tapasztalatainak a közreadására, amelyek jelentős szerepet játszottak hadügyi reformeszméinek kialakulásában.

Széchenyi sűrűn polemizál a kiképzés fontosságáról, a jó parancsnokról, a győzelem feltételeiről. *Csak illusztrálásként néhány kiragadott példa: „Egy csapatot békében kell kiképezni, a rendet, a régi fegyelmet, a már jobblétre szenderült engedelmességet (függelmet) kell újra bevezetni; a különböző csapatokat különböző módon, fegyvereinek megfelelően és alaposan átgondolva, amire nekik a háborúban szükségük van, kell kiképezni. A közlegényt kötelességével, a veszély, a halál és a becsület fogalmával kell megismertetni; a katonai állományt minden kitüntetés megilleti, aki egy-néhány hadjáratban részt vett...”* Úgy látja, hogy „A hadseregben az a jó parancsnok, aki az egész háború alatt katonáit jól ellátja és ruházza; különben jó a szellem a csapatnál, ha sok kiváló és jól fizetett tiszt van...” A hadjáratok során úgy tapasztalta, hogy az egész hadművészetben csak két szabály van, amely a győzelmet biztosítja: az egyik a csapatok minősége, amely összetevődik az erős bátorságból, a hadmozdulatok gyorsaságából és a veszélyben való kitartásból; a másik a tér ügyes felhasználása, amely szerint a legtöbb ponton egy ember kettőt kössön le, és ott, ahol némi előny kínálkozik, kettős erővel lehessen az ellenséget támadni, és így minden esetben, még a legbátrabb ellenféllel szemben is eldöntjük a csata sorsát.”

Széchenyi alapgondolata: „hogy egy nemzetet önvédelmi harcában nagygyá tegyünk, annak a nagyobb részben nevelés a feltétele, hogy az ifjúság nevelése egy olyan országban, mely életéhez és szabadságához ragaszkodik, tekintettel minden honpolgárának hazája iránti kötelességeire, tökéletes kell, hogy legyen. Bármely rangban születik és nevelkedik az ember, alkalmasnak kell lennie, hogy szükség esetén hazáját védelmezhesse.” Szilárd meggyőződése volt, hogy a gondolkodó katona, a felszerelés, a kiképzés, a szolgálati évek és a hadgyakorlatok a győzelem próbái. Elégedetlen a lélektelen, unalmas gyakorlatokkal; több tervszerűséget, katonai szellemet, jó tudást és felszerelést követelt, mert ezek a megfelelő hadsereg alapfeltételei. A jó kiképzés fontos céljának azt tartotta, hogy az „igyekezzék a katona szellemét és

szívét ahhoz szoktatni, hogy a becsületet és dicsőséget még az életnél is becsebbennek tartsa.” Szép gondolatok, amelyeket Ács Tibor részletesen bemutat.

Közben Széchenyit tisztársai közül többen megelőzik az őrnagyi rendfokozat elérésében. Mind többen töpreng azon, miért nem sikerült neki elérnie ezt a rangot: „Még nem állapodtam meg magamban, hogy mint tábornok, mint házasember, mint gazdálkodó vagy voltaképpen miként is fogom befejezni életemet.” Eddig édesapja kedvéért nem hagyta el a katonai pályát, most már saját becsvágyának kielégítésére tett meg mindent előléptetéséért. E célból hosszabb ideig elhúzódó kanosszajárásba kezd az Udvari Haditanács elnökénél Károly főhercegnél és József nádornál, majd Ferenc császár is fogadja. Ez utóbbit Széchenyi nagy kudarcnak tekinti s Hamletként töpreng jövőjének alakulása felett: „Tulajdonképpen még nem tudom, mit tegyek. Ingadozom: szolgálni vagy nem szolgálni. A hiúság vagy a kényelmesség fog-e győzni, mert hazaszeretetről és lelkiismeretről, mely engem szolgálni készített, szó sincs többé. Szisztémám: tisztelet, engedelmesség, hűség a császár iránt”.

A könyv szerzője részletesen leírja ennek a kanosszajárásnak reményeit és kudarcait, a különböző személyekkel történt összetűzéseit, Széchenyi lelkiállapotát, reménytelen kísérleteit. E keserű hangulatban 1823. december 31-én e gondolattal zárja naplóját: „Elhatároztam, rang nélkül kvietálni!” (nyugdíjba menni) A császári-királyi Udvari Haditanács 1826. március 24-i 6.1012. számú rendeletével kilépését rendfokozatának megtartása nélkül engedélyezte, és a 4. huszárezred létszámából 1826. április 15-ével törölték. Az Udvari Haditanács elnöke, herceg Fredrich Hohenzollern lovassági tábornok, sajnálkozását fejezte ki, mondván: Széchenyi grófban a hadsereg egy derék tisztet veszít el.”

Ács Tibor könyve befejező részében jelentős teret szentel Széchenyi hadügyi reflexiói és honvédelmi reformeszményei részletes ismertetésére. Széchenyi gróf bár elhagyta a hadsereget, de személyiségében kitörülhetetlen nyomokat hagyott tiszti szolgálatának élménye és háborús tapasztalatai. Felismerte a háború és hadügy lényegét, szerepét a társadalom életében, s meggyőződése volt, hogy a háború jelenségeit és a hadügy törvényszerűségeit tudományosan lehet és kell vizsgálni és rendszerezni. E témában önálló hadtudományi munkát ugyan nem készített, de a hadügyi és honvédelmi eszméit beépítette különböző írásaiba, beszédeibe. A szerző részletesen bemutatja Széchenyi hadügyi és honvédelmi nézetei kialakulásának folyamatát és forrásait, valamint kiemeli, hogy munkálkodásában meghatározó befolyással volt Károly főherceg és Bülow porosz tábornok és hadvezér. Végezetül bemutatja azt a Széchenyit, akinek a katonai életben szerzett ismeretei és tapasztalatai nem kis erőt adtak további történelmi szerepének vállalásához, híres trilógiájának – *Hitel, Világ, Stadium* – megírásához, a lótenyésztés és lóverseny beindításához, a Magyar Tudós Társaság megalapításához és számos hírnevét méltató tevékenységhez. Hatására nem kevesen Széchenyi reformeszméinek szellemében ügyködtek az új magyar honvédelmi rendszer létrehozásában, és többen válhattak munkásságuk révén az utókor tiszteletreméltó hadtudósaivá.

Ács Tibor legújabb, Széchenyiről szóló monográfiája méltó helyet foglal a Zrínyi Kiadó „Hősgaléria”-sorozatában, gazdagítva az új tiszti nemzedékek általános műveltségét, s példát mutatva a legnagyobb magyar hazafiságáról és maradandó munkásságáról. Köszönet a szerzőnek és a kiadónak e becses munka közreadásáért.